

УДК 911.3

Дорошко М.С.

ПРО ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ)

Аналізуючи обставини розпаду СРСР, автор статті доводить, що попри спільне історичне минуле, пострадянський геополітичний простір є неоднорідним, а зовнішньополітична орієнтація нових незалежних держав – різноспрямованою

Examining the circumstances of dissolution of the Soviet Union, the author of the article proves that despite common historical past, the post-Soviet geopolitical area is not homogenous and the foreign policy orientation of the new independent states is multidirectional.

Ще понад століття тому вчені, і в першу чергу «батьки» геополітики Р.Челлен і Х.Макіндер, дійшли висновку, що саме геополітичне середовище визначає, яким чином просторово-територіальні характеристики держави (географічне розташування, конфігурація кордонів, людські та природні ресурси тощо) впливають на її поведінку на міжнародній арені. Позаяк геополітичне середовище не є сталим, воно змінюється відповідно до переважаючих принципів та тенденцій світової політики і визначає геополітичну структуру світу. Себто, геополітика залежить від конкретного історичного контексту.

Коли у 1991 р. розпався Радянський Союз, то з точки зору геополітики цей факт став найбільш значущою історичною подією кінця ХХ ст., що кардинально змінила політичну карту світу. Окрім свого позитивного значення, розпад СРСР викликав численні наслідки, які ускладнюють світову геополітичну ситуацію. До останніх належать, зокрема, незавершеність процесу політичної й економічної емансипації нових держав у сучасному світі, ламання нераціональних, але звичних господарських зв'язків, загальна економічна, політична та міжетнічна нестабільність, спроби окремих політичних сил реінтегрувати окремі сегменти території колишнього СРСР. Усе це зумовило різний, подекуди навіть діаметрально протилежний, вибір геополітичної орієнтації нових незалежних держав пострадянського простору.

Неоднорідність пострадянського геополітичного простору й різноспрямованість зовнішньополітичних стратегій республік колишнього СРСР є явищем об'єктивним і має глибинний історичний підтекст. Його суть полягає у тому, що в минулому території усіх нових незалежних

держав, що виникли на пострадянському просторі, входили до 1917 р. до складу Російської імперії, правителі якої, унаслідок понад 400-літньої експансіоністської зовнішньої політики, об'єднали величезні території площею в 22,4 млн. кв. км. Однак, не облаштувавши їх належним чином, російська влада незабаром зіштовхнулася з прагненням народів підкорених територій реалізувати своє право на самовизначення під впливом революційних подій 1917 р.

Проголошений 1922 р. СРСР, як і Російська імперія, був створений насильницьким шляхом. Із самого початку під фундамент цього об'єднання було закладено міну сповільненої дії, оскільки в процесі створення СРСР національні інтереси були підпорядковані класовим, політичним. Це пояснювалося тим, що лідери Російської комуністичної партії (більшовиків), сповідуючи комуністичну ідеологію, ставили над національними інтересами ідеї соціальної справедливості, класової солідарності, світової революції.

На відміну від інших імперій новітньої доби історії, які занепадали у процесі поступового перетворення їхніх колишніх метрополій на “нормальні” нації та національні держави, царська імперія, а потім і Радянський Союз розвалилися до виникнення повноцінної російської нації і російської національної держави. Одним з найголовніших чинників розпаду Російської імперії у 1917 р. і СРСР у 1991 р. став конфлікт між імперською державою і російською нацією, що народжувалася. Іншим важливим чинником розпаду був надекспансіонізм Російської імперії і Радянського Союзу. Обидві імперії – ядром яких був російський народ - встановили гегемонію над народами й територіями, що мали в ряді випадків значно тривалішу історію політичного й культурного розвитку і відмовлялися визнати за Росією та СРСР вищий ступінь цивілізованості, сучасніші форми економіки й управління, тобто якості, без яких імперія без примусу не може здійснювати владу. Для підтримання гегемонії, за браком таких якостей, доводилося невиправдано часто вдаватися до насильства.

Після того, як у 1991 р. переговори про підготовку нового Союзного договору зайшли в глухий кут, об'єктивний процес виходу республік зі складу СРСР та утворення незалежних держав став реальним фактом. 8 грудня 1991 р. в резиденції білоруського уряду Віскулі керівники Білорусі, Росії та України підписали Біловезьку угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Республіка Білорусь, РФ і Україна як держави-засновниці СРСР, котрі підписали Союзний договір у 1922 р., констатували, що “Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування”. Угода була відкритою для всіх держав-членів колишнього СРСР, а також для інших держав, які поділяють її цілі і принципи.

21 грудня 1991 р. в Алма-Аті відбулася зустріч глав 11 суверенних республік колишнього СРСР, на якій було прийнято протокол до Угоди про утворення СНД у складі Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Казахстану,

Киргизстану, Молдови, РФ, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану й України. Було ухвалено рішення про створення вищих органів СНД - Ради глав держав та Ради глав урядів. Крім того, було підписано декларацію, якою підтверджувалась рівноправність учасників нового утворення, прихильність до співробітництва в економічній сфері, гарантії виконання зобов'язань колишнього СРСР. У декларації зазначалось, що СНД не є ні державою, ні наддержавним утворенням. Грузія, що певний час залишалась спостерігачем, 9 грудня 1993 р. приєдналась до СНД, але вийшла зі складу Співдружності після 5-денної російсько-грузинської війни в Південній Осетії у серпні 2008 р. Щодо держав Балтії, то правлячі еліти Естонії, Латвії і Литви не висловили бажання увійти до СНД, позаяк були одноставними у прагненні своїх народів стати невід'ємною часткою європейської і євроатлантичної спільноти.

Ініціатори створення СНД не мали чітко опрацьованої концепції функціонування цього об'єднання. Самі учасники до нього поставилися по-різному. Росія вбачала в ньому перехідний етап на шляху до реінтеграції, для решти воно стало засобом досягнення національної незалежності та зміцнення державності.

На початку 1990-х рр. здавалося, що Росія вестиме за собою весь пострадянський простір у розумінні економічних реформ і демократизації, так само, як раніше Росія була рушійною силою радянської імперії. Ті росіяни, які не прийняли розпаду комуністичної імперії, але підтримали демократію й ринкову економіку, не без підстав сподівалися, що політична і культурна зверхність Росії у процесі дерадянської імперії дасть змогу реставрувати Російську імперію – цього разу в ліберальному чи “західному” вигляді. Але такий шанс міг би з'явитися тільки в разі незворотності економічних і політичних реформ у самій Росії. На жаль, цього не сталося. Натомість маємо Росію, що вибудовує вже традиційну для цієї країни модель авторитарно-бюрократичного абсолютизму, де демократичні та громадянські інститути вже набули суто декоративного вигляду. Тож наявна парцелізація пострадянського простору, на якому крім семи європейських держав (Російська Федерація, Україна, Білорусь, Молдова, Литва, Латвія, Естонія) з їх різними, часто протилежними геополітичними орієнтирами, можна виділити (передовсім за географічною ознакою) два субрегіони – Центральної Азії та Закавказзя, є закономірною. Різномірний підхід учасників колишнього СРСР при визначенні зовнішньополітичних пріоритетів дозволяє констатувати, що в цих регіонах не існує ідентичності у геополітичних уподобаннях. Хоча у принциповому плані держави пострадянського простору ближчі між собою за внутрішнім станом та потенціалом еволюції своїх геополітичних позицій.

Визначаючи своє місце у світовому та регіональному геополітичному просторі, колишні республіки СРСР прагнуть до створення стабільної системи міжнародного регіонального співробітництва - системи, що здатна забезпечити їх політичну й економічну безпеку. Урахування сучасних геополітичних реалій, що є принципово іншими у порівнянні з тими, що

склалися в добу «холодної війни», для нових держав має особливе значення, оскільки більшість з них за своїм політичним і насамперед економічним потенціалом не можуть претендувати на високе місце в геополітичній структурі світового та навіть регіонального рівнів. Саме господарські труднощі, успадковані від командно-адміністративної моделі, та нові, що виникли під час ринкових реформ, зумовили підвищений вплив геоekonomіки на вибір цими країнами варіантів власної геополітичної орієнтації. Неспівпадіння інтересів та суб'єктивних намірів їх керівних кіл призвело до парцелізації пострадянського геополітичного простору.